

Marija OŠTRIĆ (Zadar)

Odjel za kroatistiku
Sveučilište u Zadru
mbobanov1@unizd.com

MATERINSKI IDIOM U UDŽBENICIMA STANDARDNOGA JEZIKA U OSNOVNOJ ŠKOLI

Temeljni proces, koji se odvija tijekom cijeloga primarnog obrazovanja, ovladavanje je standardnom inačicom hrvatskoga jezika. Budući da standardni idiom po nekim svojim obilježjima nalikuje materinskomu, a po nekima inomu idiomu, svi ga moraju učiti (Bjedov i Jelaska, 2015). U procesu ovladavanja standardnim jezikom važnu ulogu ima imanentna gramatika, koja može pridonijeti lakšem i uspješnijem ovladavanju normativnom gramatikom (Alerić, 2006). Učenike treba poticati na učenje standardnoga jezika ukazujući im, ako to sami ne zaključe, na to da nova jezična znanja ipak nisu posve nova i nepoznata (Alerić, 2006). Ovladavajući standardnim jezikom, učenici postaju vertikalno dvojezični, a prema teoriji višejezičnosti pri tome se formira dominantni bilingvizam, što znači da će jedan idiom biti dominantan (obično materinski idiom), a pri prenošenju izraza u nematerinski (standardni) idiom moguće su jezične pogreške ili odstupanja (Pavličević-Franić, 2007). U nastavnome procesu stoga je važno ukazivati na razlike u idiomima uvažavajući i potičući vertikalnu dvojezičnost. Jedno od važnih načela na kojima počiva *Kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* jest načelo standardnoga jezika i zavičajnosti: „Učeći hrvatski jezik, učenici ovladavaju komunikacijskom jezičnom kompetencijom povezujući organski idiom i hrvatski standardni jezik“ (NN 10/2019: 6). Budući da je *Pravilnikom o udžbeničkom standardu* propisano da je udžbenik „usklađen s ciljevima, načelima i odgojno-obrazovnim ishodima učenja“ i „usmjeren na stjecanje i razvijanje temeljnih kompetencija za cjeloživotno učenje“ (NN 9/2019), cilj je ovoga rada opisati i raščlaniti materinski idiom (čakavski, kajkavski i štokavski) zastupljen u polaznim lingvometodičkim predlošcima novih udžbenika hrvatskoga jezika od petoga do

osmoga razreda, proizašlih iz kurikularne reforme 2019. godine. Rad se također bavi analizom zastupljenosti materinskoga idioma u tzv. starim udžbenicima hrvatskoga jezika, koji su se koristili od 1990-ih godina, u skladu s tadašnjim važećim dokumentima, do uvođenja novoga kurikula 2019. godine. Na temelju zasebnih analiza zastupljenosti materinskoga idioma u novim i starim udžbenicima prikazat će se usporedni rezultati. Očekuje se da će rad rezultirati spoznajama koje mogu biti korisne ne samo nastavnicima u osnovnim školama nego i znanstvenicima koji se bave analizom i evaluacijom udžbenika, kao i metodičarima nastave hrvatskoga jezika.

Ključne riječi: materinski idiom, standardni idiom, vertikalna dvojezičnost, kurikulum, udžbenik standardnoga jezika

1. UVOD

Stjecanje jezičnoga znanja započinje prije samoga rođenja, kada je dijete u majčinoj utrobi izloženo prvenstveno njezinu glasu i govoru, a potom i ostalim zvukovima okoline u kojoj se nalazi. Dolaskom na svijet dijete nastavlja ovladavati jezikom. Na temelju brojnih istraživanja jezičnoga razvoja djece različitih jezičnih sredina smatra se da se jezik usvaja međudjelovanjem razvojnih čimbenika, urođenih sposobnosti i okoline (Slobin, 1992; Jelaska et al., 2005a; Kuvač i Palmović, 2007). Urođene sposobnosti, u kombinaciji s okolinom odrastanja i općim ljudskim spoznajnim sposobnostima pamćenja, učenja i uopćavanja, omogućuju djetetu sastavljanje gramatike svojega materinskoga jezika, koja se razvija usred sve složenijih odnosa s bliskom osobom i svijetom, pa jezično znanje i znanje o svijetu zajednički rastu (Jelaska, 2007b).

Do polaska u školu dijete usvaja materinski jezik (J1) i razvija gramatiku toga jezika, odnosno imanentnu gramatiku¹ (Alerić, 2006). Polaskom u školu

---

¹ Imanentna gramatika označava gramatičku strukturu nekoga organskoga (zavičajnoga) idioma, no nije univerzalna jer se razlikuje ovisno o brojnim varijantama tih idioma. Čak ni govornici istog idioma ne ostvaruju ga jednako, jer na njihovu jezičnu proizvodnju utječu individualne osobine i uvjeti odrastanja. Tako jedan organski idiom može imati različite realizacije unutar iste zajednice. Imanentna gramatika obuhvaća:

- (a) elemente koji odgovaraju jeziku određenoga zavičajnoga idioma
- (b) elemente preuzete iz drugih idioma s kojima je govornik u kontaktu (što stvara miješanje sustava)
- (c) elemente standardnoga jezika (što dovodi do prepletanja s normativnom gramatikom)
- (d) govorničke inovacije – osobite oblike koje govornik sam stvara, a koji odstupaju od usvojenih jezičnih pravila.

Ova se gramatika usvaja spontano i nesvjesno u ranom razdoblju života, a s vremenom se pojednostavljuje. Kao takva predstavlja temelj primarne jezične kompetencije svakog govornika (Alerić, 2006: 192–193).

počinje ovladavati standardnim jezikom, koji se više ili manje razlikuje od njegova materinskoga jezika. Standardni jezik temelji se na normativnoj gramatici² (Alerić, 2006), odnosno na nizu normi kojima učenici trebaju ovladati tijekom osnovnoškolskoga obrazovanja. Ovladavajući standardnim jezikom, učenici postaju okomito dvojezični³, a prema teoriji višejezičnosti pri tome se formira dominantni bilingvizam, što znači da će jedan idiom biti dominantan (obično materinski), a pri prenošenju izraza u standardni (nematerinski) idiom moguće su jezične pogreške ili odstupanja (Pavličević-Franić, 2007). Iz dosadašnjih istraživanja proizlazi da je proces ovladavanja hrvatskim standardnim jezikom djeci težak – ponajprije zbog nedovoljnog i neadekvatnog uključivanja materinskoga idioma u sam nastavni proces – te mnogi na kraju osmogodišnjega učenja nisu njime ovladali (Češi, 2018; Aladrović-Slovaček, 2019; Alerić, 2006; Pavličević-Franić, 2007).

U nastavi je stoga ključno sustavno ukazivati na razlike među idiomima, pritom uvažavajući i potičući okomitu dvojezičnost. Jedno od važnih načela na kojima počiva *Kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* jest načelo standardnoga jezika i zavičajnosti: „Učeći hrvatski jezik, učenici ovladavaju komunikacijskom jezičnom kompetencijom⁴ povezujući organski idiom⁵ i hrvatski standardni jezik...“ (NN 10/2019: 6). S obzirom na to da je *Pravilnikom o udžbeničkom standardu* propisano da udžbenik mora biti „usklađen s ciljevima, načelima i odgojno-obrazovnim ishodima učenja“ te „usmjeren na stjecanje i razvijanje temeljnih kompetencija za cjeloživotno učenje“ (NN 9/2019), cilj je ovoga rada opisati i raščlaniti

² „Normativna je gramatika gramatika standardnoga, neorganskoga idioma. Ona označava više-manje jedinstvenu kategoriju jer u društvima uglavnom postoji jedan standardni idiom i jedna normativna gramatika. Normativna je gramatika statička, stalna, tj. što je moguće manje promjenjiva. Stječe se svjesno, u relativno dugome razdoblju“ (Alerić, 2006: 194).

³ „Okomitom se dvojezičnošću smatra više ili manje izražen međudodnos materinskoga idioma (J1) te standardnoga jezika (J2)“ (Pavličević-Franić, 2007: 37).

⁴ Prema Zajedničkom europskom referentnom okviru za jezike (ZEROJ), komunikacijska kompetencija najčešće se tumači kao znanje jezika – bez uključivanja strategijskih vještina, iako ih neki autori ipak uključuju. Komunikacijska kompetencija sastoji se od tri glavne komponente: jezična kompetencija, sociolingvistička kompetencija, pragmatička kompetencija. Također, u stručnoj literaturi pojavljuju se različiti izrazi za sličan pojam, poput: jezično umijeće, komunikacijsko umijeće, jezična sposobnost, komunikacijska jezična sposobnost i slično (Bagarić i Mihaljević-Dijgunović, 2007: 84–93). Jelaska (2005b) smatra da bi se prednost trebala dati hrvatskim nazivima, primjerice nazivu komunikacijska sposobnost. Budući da se u kurikulumu koristi pojam komunikacijska jezična kompetencija, u ovom se radu uglavnom rabi upravo taj naziv.

⁵ Organski idiom jest prirodni, stečeni jezik ili govor koji dijete usvaja spontano od rođenja kroz svakodnevnu komunikaciju s obitelji i okolinom. To je neinstitucionalizirani idiom – zavičajni, obiteljski ili mjesni govor – koji nije standardiziran ni normiran (Pavličević-Franić, 2006).

ti materinski idiom (čakavski, kajkavski i štokavski) zastupljen u polaznim lingvometodičkim predlošcima novih udžbenika hrvatskoga jezika od petoga do osmoga razreda, proizašlih iz kurikularne reforme 2019. godine. Rad se također bavi analizom zastupljenosti materinskoga idioma u tzv. starim udžbenicima hrvatskoga jezika, koji su se koristili od 1990-ih godina, u skladu s tadašnjim važećim dokumentima, do uvođenja novoga kurikula 2019. godine. Analiza i usporedba materinskih idioma u novim i starim udžbenicima trebala bi rezultirati spoznajama koje mogu biti korisne ne samo nastavnicima u osnovnim školama nego i znanstvenicima koji se bave analizom i evaluacijom udžbenika, kao i metodičarima nastave hrvatskoga jezika.

2. MATERINSKI IDIOM U PROCESU OVLADAVANJA STANDARDNIM HRVATSKIM JEZIKOM

Pojmom *hrvatski jezik* obuhvaćeni su svi njegovi govorni i pisani ostvareni, od dolaska Hrvata na današnje prostore i početaka pismenosti pa sve do suvremenoga doba i svih područja na kojima žive Hrvati. Hrvatski jezik čine mjesni govori, gradski govori i žargoni te standardni jezik (Frančić et al., 2005: 10). Skupine govora povezanih zajedničkim obilježjima čine dijalekt, a dva ili više dijalekata tvore narječje. Hrvatski je jezik tronarječan – u njemu od davnina koegzistiraju čakavsko, kajkavsko i štokavsko narječje. Iako je čakavsko narječje nekoć bilo najraširenije, a kajkavski književni jezik standardiziran znatno prije štokavskoga, splet povijesnih okolnosti te jezična sloga hrvatskih književnika, jezikoslovaca i drugih intelektualaca doveli su do toga da štokavsko narječje u 19. stoljeću, osobito za vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda, postane osnovicom hrvatskoga standardnog jezika. Konkretno, dijalekatska osnovica hrvatskoga standardnog jezika jest dio štokavskoga narječja, odnosno govori novoštokavskih dijalekata, zapadnoga i istočnohercegovačkoga-krajiškoga (Frančić et al., 2005: 16).

Materinski ili prvi jezik (J1) jest jezik kojemu smo izloženi od začeca i koji spontano usvajamo na temelju urođenih sposobnosti i okruženja (Jelaska, 2007b). Prema istraživanjima, osnova materinskoga jezika usvaja se do pete godine života (Aladrović-Slovaček, 2019), dok se jezična automatizacija zbiva oko dvanaeste godine, što znači da učenici u šestom razredu osnovne škole uglavnom nesvjesno vladaju osnovama morfologije i sintakse materinskoga jezika (Jelaska, 2007a).

Jelaska (2007b) standardni jezik također smatra prvim jezikom (J1), ali jezikom koji je potrebno učiti, pogotovo njegov pisani oblik. Ovladavanje standardnim idiomom temeljni je proces koji se odvija tijekom cijeloga osnovnoškolskoga obrazovanja. Bjedov i Jelaska (2015) ističu da ovladavanje

standardnim idiomom po nekim svojim obilježjima nalikuje materinskomu (J1), a po drugim obilježjima inomu idiomu (J2). Naglašavaju da učenička proizvodnja na standardnome jeziku mora biti nadgledana sve dok učenici ne *usvoje* ono što su *naučili*⁶. *Smatraju da bez svjesnoga usmjeravanja na izraz, to jest poučavanja riječima i strukturama te poticanom proizvodnjom u didaktičkoj sredini – kao u poučavanju J2 – izvorni govornici teško ovladavaju standardnim jezikom* (Bjedov i Jelaska, 2015).

Ovladavanje standardnim jezikom podrazumijeva učenje propisanih normi. Norme hrvatskoga standardnog jezika za govorni i pisani ostvaraj jesu leksička, gramatička i stilistička. Govorno izražavanje podrazumijeva još poznavanje ortoepske (pravogovorne) norme, a pisano izražavanje ortografske (pravopisne) norme. Najsloženija je gramatička norma jer obuhvaća fonološku, morfološku, sintaktičku i tvorbenu normu (Pavličević-Franić, 2005).

Učenici ulaze u proces ovladavanja hrvatskim standardnim jezikom sa svojom već razvijenom imanentnom gramatikom – gramatičkim sustavom materinskoga idioma koji se u nastavi može iskoristiti za lakše ovladavanje normativnom gramatikom (Alerić, 2006). Alerić ističe kako je važno motivirati učenike za učenje standardnoga jezika te im pokazati da nova jezična znanja nisu posve nova i nepoznata, već u mnogočemu slična onome što znaju. Zna se dogoditi da pojedini učenici čija je imanentna gramatika slična standardnoj teže prihvaćaju činjenicu da ipak postoje razlike između tih dvaju sustava (Alerić, 2006). U skladu s teorijom višejezičnosti, u procesu ovladavanja standardnim jezikom prirodno dolazi do jezičnoga prijenosa⁷ iz dominantnoga materinskoga idioma (engl. mother tongue transfer) u ciljni standardni jezik. Jezični prijenos može biti pozitivan i negativan. Negativni jezični prijenos

⁶ Važno je razlikovati pojmove *usvajanje* i *učenje* kada se uspoređuju materinski (J1) i ini jezik (J2). Usvajanje se odnosi na nesvjestan, spontan proces koji se odvija u prirodnom komunikacijskim okolnostima i vodi do tečnoga korištenja jezika. Suprotno tome, učenje je svjesna aktivnost koja se odvija u planski organiziranim situacijama i za cilj ima točno ovladavanje jezikom. U nastavi jezika – bilo da je riječ o materinskom, drugom ili stranom jeziku – korisno je jasno razlikovati što se treba učiti, a što se može ili već jest usvojeno. Ponekad nije korisno podučavati ono što se spontano usvaja, dok je u nekim slučajevima nužno usmjeriti učenike na određene jezične pojave kako bi ih ispravno i precizno usvojili. Praksa i istraživanja pokazali su da određene jezične strukture, osobito gramatičke, neće biti usvojene ako učenici na njih nisu posebno upućeni i ako ih prethodno nisu svjesno naučili (Jelaska, 2007b).

⁷ Razlikujemo tri razine jezičnoga prijenosa: *interferencija*, *transferencija* i *interpolacija*. *Interferencija* podrazumijeva jak i uzajaman utjecaj jezika, često negativan, jer može promijeniti strukturu jednog jezika pod utjecajem drugog. *Transferencija* je blaži, individualan i komunikacijski očekivan prijenos jezičnih elemenata koji se često događa kod višejezične djece i ne narušava jači jezik. *Interpolacija* uključuje unos elemenata iz materinskoga jezika (J1) u strani jezik (J2) kako bi se popunile praznine i osigurala komunikacija, čak i ako se pri tome javljaju pogreške (Pavličević-Franić, 2006: 5–6).

očituje se u jezičnim pogreškama ili odstupanjima od standarda. Odstupanja od standarda javljaju se, dakle, u međujezičnome međupolju⁸ do kojega dolazi međudjelovanjem materinskoga i standardnoga idioma (Pavličević-Franić, 2006). Prikladnim bi poučavanjem učeničku imanentnu gramatiku odnosno međujezično polje trebalo koristiti za pozitivni jezični prijenos⁹, odnosno za što brže i jednostavnije učenje standardnoga jezika.

Pojedini istraživači ovladavanja inim jezikom naglašavaju važnost uključivanja materinskoga jezika u taj proces. Smatraju da promišljena uporaba materinskoga jezika može imati pedagošku i psihološku potporu u učenju ciljnoga jezika (Harbord, 1992; Meyer, 2008). Cook (1991) i Atkinson (1993) smatraju da je upotreba materinskoga jezika korisna jer se učenici oslanjaju na prethodna, slična iskustva osobito tijekom ranih faza učenja, kada su njihove receptivne i ekspresivne sposobnosti u ciljnome jeziku ograničene. Turnbull i Dailey-O’Cain (2009) dodatno ističu kako upotreba materinskoga jezika može olakšati kognitivno opterećenje zahtjevnijih zadataka, osobito kada vještine u ciljnome jeziku nisu dovoljno razvijene.

S obzirom na to da ovladavanje standardnim jezikom u mnogome nalikuje učenju inoga jezika, u taj je proces neophodno uključivati materinski idiom.

3. MATERINSKI IDIOM U NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA

U okviru reforme „Škola za život“, koju je pokrenulo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih 2019. godine, objavljeni su novi kurikuli za sve nastavne predmete, pa tako i za Hrvatski jezik. Službeni kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik jest *Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* (dalje u tekstu: novi kurikulum) (NN 10/2019). Novi je kurikulum osmišljen i koncipiran tako da omogućuje razvoj i stjecanje komunikacijske jezične kompetencije, jezičnih znanja i višestruke pismenosti nužne za nastavak školovanja, život i rad, razumijevanje književnosti kao umjetnosti riječi i kao temelja nacionalnoga identiteta (NN 10/2019). Po pitanju statusa materinskoga idioma u novome kurikulumu, u opisu nastavnoga predmeta Hrvatski jezik, između ostaloga, stoji sljedeće:

⁸ Međudjelovanjem jačega, dominantnoga jezičnoga sustava i usporednih, ali nejednakovrijednih podsustava dolazi do stvaranja tzv. *međujezičnoga polja*. Riječ je o polju preklapanja jezičnih elemenata u kojemu se istovremeno ostvaruje djelovanje najmanje dvaju jezičnih sustava. Međujezično polje omogućava bolje uočavanje porijekla pogrešaka u učenju jezika i njihovo uspješno prevladavanje (Pavličević-Franić, 2006: 3).

⁹ Potaknuti prikladnim poučavanjem učenici trebaju prepoznati zajedničke značajke između materinskoga i ciljnoga jezika kako bi potaknuli pozitivan prijenos. Uvid u sličnosti u rječniku, gramatici i izgovoru može poboljšati učinkovitost učenja (Huang, 2024: 602).

– „Učenici razvijaju stav o nužnosti uporabe hrvatskoga standardnog jezika i pravila kulturne komunikacije. Osvještavaju i potrebu očuvanja hrvatskih dijalekata i govora te se stvaralački izražavaju na mjesnim govorima“ (NN 10/2019: 6).

– „Važna su načela na kojima počiva kurikulum: načelo komunikacijske i estetske funkcionalnosti, načelo teksta, načelo cjelokupnosti komunikacijske jezične prakse, načelo standardnoga jezika i zavičajnosti, načelo razlikovanja i povezivanja jezičnih razina, načelo stvaralaštva u jeziku i putem jezika te opća načela postupnosti, primjerenosti, zanimljivosti i unutarpredmetne povezanosti i uravnoteženosti“ (NN 10/2019: 7).

Dotatno, među popisanim odgojno-obrazovnim ciljevima učenja i poučavanja nalazi se i sljedeći odgojno-obrazovni cilj:

– „Učenik razvija vlastiti jezično-kulturni identitet komunikacijom na jednom ili više djelatnih jezičnih idioma hrvatskoga jezika, poštuje različite jezične i kulturne zajednice i njihove vrijednosti, jača nacionalni identitet i pripadnost narodu i državi“ (NN 10/2019: 8).

Sasvim je jasno kako se novim kurikulumom naglašava važnost materinskoga idioma u procesu ovladavanja standardnim jezikom, odnosno potiče se okomita dvojezičnost – što radi njegovanja zavičajnoga identiteta učenika, što radi jednostavnijega učenja standardnoga jezika.

3.1. Načelo zavičajnosti u nastavi hrvatskoga jezika

Načelo zavičajnosti jedno je od temeljnih načela na kojima počiva novi kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik. Njegova važnost posebno dolazi do izražaja u kontekstu očuvanja jezične raznolikosti i jačanja jezično-kulturnog identiteta učenika, ali i kao sredstvo za jednostavnije ovladavanje hrvatskim standardnim jezikom. Prema odrednicama novoga kurikula, učenike se potiče na razvijanje svijesti o nužnosti uporabe hrvatskoga standardnog jezika i pridržavanja pravila kulturne komunikacije, kao i na očuvanje hrvatskih dijalekata i govora. Njegujući mjesne govore, učenici se stvaralački izražavaju, povezuju s vlastitim zavičajem te razvijaju osobni i kolektivni identitet (NN 10/2019). Kurikul jasno prepoznaje vrijednost jezične baštine i potiče okomitu dvojezičnost, koja podrazumijeva ovladavanje i materinskim jezikom i standardnim jezikom – što pridonosi lakšem učenju standarda, ali i očuvanju bogatstva hrvatske jezične stvarnosti.

Istraživanja pokazuju da je osjećaj jezične pripadnosti usko vezan uz materinski govor. Kako naglašava Puljak (2011: 295), standardni jezik nije ničiji materinski idiom, stoga učenici često prirodno odstupaju od jezičnoga standarda. Jezična kompetencija učenika razvija se postupno tijekom

cijelog školovanja, a u tome je procesu nastava hrvatskoga jezika ključna. Gazdić-Alerić (2006) i Pavličević-Franić (2005) upozoravaju da tradicionalni pristupi poučavanju standardnoga jezika, usmjereni isključivo na gramatička pravila, nisu učinkoviti u ranoj fazi učenja jer nisu povezani s dječjim iskustvima i interesima. Sukladno tome, Pavličević-Franić (2006: 6) naglašava kako je u ranoj fazi učenja inoga jezika semantičnost važnija od gramatičnosti, pragmatičnost prethodi normiranosti, a razvoj komunikacijske kompetencije prethodi jezičnoj kompetenciji. Upravo zbog toga materinski jezik može poslužiti kao temelj za razvoj standardnoga jezika – učenicima je blizak, razumljiv i emocionalno značajan.

Cilj nastave hrvatskoga jezika, osim ovladavanja standardnim jezikom, jest oblikovati učenike u samostalne i sigurne govornike koji razumiju i cijene vlastitu jezičnu baštinu. Učenici u nastavi trebaju razvijati sposobnost izražavanja u različitim komunikacijskim situacijama te razumjeti vrijednost jezične raznolikosti unutar hrvatskoga jezika. Treba istaknuti kako je u nastavnome procesu ključan i nastavnik te njegova pedagoška i metodička stručnost, sposobnost i umješnost, kojima uravnotežuje različite izvore, sredstva, metode i tehnike kako bi primjereno njegovao i uključivao načelo zavičajnosti, odnosno materinski jezik, u složen proces poučavanja hrvatskomu standardnom jeziku.

3.2. Udžbenik standardnoga jezika

Iako danas više nisu jedini izvor znanja, udžbenici i dalje imaju važnu ulogu u odgojno-obrazovnom procesu te, prema *Zakonu o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu* (NN 116/2018), predstavljaju obavezan obrazovni materijal. Njihov sadržaj i struktura moraju omogućiti učenicima samostalno učenje, stjecanje različitih razina i vrsta kompetencija te vrednovanje usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda¹⁰ i očekivanja međupredmetnih tema (NN 116/2018). Svi udžbenici uvršteni u *Katalog odobrenih udžbenika za osnovnu školu* dobili su pozitivnu ocjenu stručnih povjerenstava, koja su ih proglasila primjerenima u skladu sa zahtjevima udžbeničkoga standarda i predmetnoga kurikula.

Vrijednost udžbenika za hrvatski standardni jezik očituje se u sustavnom i didaktički promišljenom pristupu koji učenicima olakšava razvoj

---

¹⁰ „Odgojno-obrazovni ishodi predstavljaju jasne i nedvosmislene iskaze očekivanja od učenika u pojedinoj godini učenja i poučavanja predmeta, a proizlaze iz odgojno-obrazovnih ciljeva učenja i poučavanja predmeta Hrvatski jezik. Određeni su kao znanja, vještine, stavovi i vrijednosti te se razvijaju od prvoga razreda osnovne škole do završnoga razreda srednje škole“ (NN 10/2019: 5).

funkcionalne pismenosti te sigurnu i točnu uporabu jezika u govoru i pismu. Udžbenik treba biti usmjeren na ostvarivanje obrazovnih ishoda i razvoj komunikacijske kompetencije, a ne isključivo na usvajanje gramatičkih pravila.

Udžbenik mora obuhvatiti sve jezične djelatnosti – čitanje, pisanje, slušanje i govorenje – uz jasno definirane ishode za svaku razinu osnovnoškolskog obrazovanja. Njegova je svrha pratiti učenika na putu od razumijevanja jezika kao sustava do njegove stvaralačke i svrsishodne uporabe u stvarnim komunikacijskim situacijama. S jezičnoga aspekta, udžbenik mora biti usklađen s normama hrvatskoga standardnog jezika, njegovati i poticati okomitu dvojezičnost te biti jezično prilagođen učenicima kojima je namijenjen.

Mnogo prije uvođenja novoga kurikula i novih udžbenika hrvatskoga jezika, Visinko (2006) je naglasila potrebu za jezičnom prilagođenošću udžbenika, odnosno udžbeničkoga stila¹¹, dobi učenika. U svojem radu upozorila je na nedostatak sustavnih istraživanja udžbenika iz jezične perspektive, točnije iz perspektive prilagođenosti jezika udžbenika dobi učenika i njihovu jeziku (osobito rječniku). Istaknula je kako su ocjene o jezičnoj primjerenosti često subjektivne i ne temelje se na analitičkim pokazateljima, dok su recenzije često površne i pod utjecajem tržišnih interesa izdavača. Zbog toga je preporučila provođenje psiholingvističkih i metodičkih istraživanja jezika učenika, osobito analizu njihova rječnika, složenosti rečenica i razumijevanja pojmova, kao i komparativna istraživanja jezika udžbenika i jezika učenika. Visinko zaključuje kako bi se, uz stručnjake za pojedine predmete, u izradu udžbenika trebali uključiti i rezultati permanentnih interdisciplinarnih istraživanja o govoru i pisanju učenika. U ta istraživanja nužno je uključiti učitelje praktičare, stručnjake iz različitih ustanova (npr. Agencije za odgoj i obrazovanje) te interdisciplinarne timove stručnjaka (metodičara, psihologa, pedagoga i defektologa). Na temelju tako prikupljenih podataka moglo bi se uspostaviti kvalitetno uspoređivanje jezika udžbenika s jezikom učenika, a rezultati bi imali značajnu teorijsku i praktičnu vrijednost (Visinko, 2006).

---

¹¹ „Kada govorimo o udžbeničkome stilu, u obzir možemo uzeti sve čime udžbenik uspostavlja komunikaciju sa svojim primateljem, dakle tekstualni dio, ali i slike, sheme, grafijske prikaze koji su s tekstualnim dijelovima katkad više, katkad manje u suodnosu. S tim je u vezi likovno-grafičko uređenje, koje u nekim svojim sastavnicama izravno utječe na primanje i interpretaciju teksta (npr. organizacija teksta udžbeničke jedinice na jednoj ili dvjema stranicama, veličina i boja slova, okviri i sl.). Ipak bih izdvojila osobito zanimanje za jezična sredstva i izražajne postupke udžbeničkoga teksta, dakle predložaka, književnih i neknjiževnih, i metodičkoga instrumentarija, u koji ulaze pitanja i zadaci i metatekstovi koji se odnose na objašnjavanje pojmova te donose sekundarne obavijesti – npr. o predlošku ili autoru ili nekoj pojedinosti koja bi mogla biti kulturološki važna ili pak zanimljiva“ (Visinko, 2006: 307).

3.2.1. Lingvometodički predlošci u nastavi hrvatskoga jezika

Prema Težaku (1984) lingvometodički predložak pisani je ili govoreni tekst koji učitelj, prema metodičkim kriterijima, odabire u svrhu poučavanja jezika. Lingvometodički predložak može biti sve što učenici čitaju, slušaju, govore ili pišu, a u nastavi hrvatskoga jezika najčešće se koristi za ostvarivanje kognitivnih ciljeva (Bežen et al., 2018). Težak (1996) razlikuje tri osnovne vrste lingvometodičkih predložaka: polazni (uvođenje u novo gradivo), vježbeni (za uvježbavanje) i provjerbeni (za provjeru znanja). Pri odabiru lingvometodičkoga predloška treba paziti na cjelovitost teksta, zasićenost jezičnom pojavom, raznovrsnost, funkcionalnost, opseg teksta te prilagođenost dobi učenika. Primjerice, u početnim fazama učenja standardnoga jezika, osobito u nižim razredima osnovne škole, prikladno je koristiti se slikom, crtežom ili stripom kao lingvometodičkim predloškom, kako bi učenici lakše razumjeli i primijenili jezična znanja.

Ako udžbenički lingvometodički predložak ne odgovara potrebama nastave, nastavnik može osmisлити vlastiti predložak. Predložak u svakom slučaju treba biti motivacijski, blizak i zanimljiv učenicima, no ne smije biti pretjerano uzbudljiv da ne ometa pozornost učenika (Visinko, 2010). Visinko (2010) ističe kako je svaki lingvometodički predložak funkcionalan ako je strateški dobro uporabljen. Lingvometodički predlošci mogu pripadati različitim funkcionalnim stilovima hrvatskoga jezika. Stariji udžbenici jezika često su bili metom kritike jer je većina lingvometodičkih predložaka pripadala književno-umjetničkome stilu. Novim kurikulumom potiče se raznolikost stilova, odnosno podjednako ovladavanje standardnim hrvatskim jezikom u svim funkcionalnim stilovima (NN 10/2019). S obzirom na to da lingvometodički predlošci imaju važnu ulogu u razvoju komunikacijskih jezičnih vještina, njihov odabir treba biti strateški promišljen, prilagođen učenicima i usmjeren na ostvarivanje konkretnih nastavnih ciljeva.

U nastavku rada donosimo analizu zastupljenosti materinskoga idioma (štokavskoga, kajkavskoga, čakavskoga) u polaznim lingvometodičkim predlošcima novih i starih udžbenika hrvatskoga jezika za osnovnu školu od petoga do osmoga razreda.

4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Kako je Visinko (2006) već ranije istaknula nedostatak sustavnih istraživanja udžbeničkoga stila, osobito komparativnih istraživanja u odnosu na jezik (rječnik) učenika, potrebno je naglasiti da su takva istraživanja i dalje prijeko potrebna, unatoč činjenici da su svi novoodobreni udžbenici ocijenjeni pozitivno.

U ovome se radu opisuje i analizira zastupljenost materinskoga idioma (čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga) u polaznim lingvometodičkim predlošcima novih i starih udžbenika hrvatskoga jezika od petoga do osmoga razreda. U lingvometodičke predloške na materinskome jeziku ubrojeni su oni u kojima je pronađen barem jedan izraz koji pripada nekom od materinskih idioma. Na temelju zasebnih analiza zastupljenosti materinskoga idioma u novim i starim udžbenicima prikazuju se usporedni rezultati. Slučajnim odabirom u analizu je uključeno ukupno 30 udžbenika – po četiri nova i četiri stara udžbenika za peti, šesti i sedmi razred te po tri nova i tri stara udžbenika za osmi razred. Popis analiziranih udžbenika prikazan je u tablici 1. Dobiveni podatci dodatno su obrađeni u programu *Microsoft Excel* radi preglednijega grafičkoga prikaza zastupljenosti.

Očekuje se da će usporedna analiza pridonijeti razumijevanju položaja materinskoga idioma u nastavi hrvatskoga jezika te potaknuti daljnja istraživanja u području lingvodidaktike, udžbeničkoga diskursa i jezične politike u obrazovanju.

Razred	Stari / novi udžbenik	Naslov udžbenika	Autor/-i	Godina izdanja	Nakladnik
5. razred	novi	<i>Hrvatska krijesnica 5</i>	Slavica Kovač i Mirjana Jukić	2019.	Naklada Ljevak
	novi	<i>Hrvatske jezične niti 5</i>	Sanja Milo-loža, Rada Cikuša i Davor Šimić	2019.	Alfa
	novi	<i>Volim hrvatski 5</i>	Anđelka Rihtarić, Sanja Latin i Vesna Samardžić	2020.	Školska knjiga
	novi	<i>Naš hrvatski 5</i>	Anita Šojat	2020.	Školska knjiga
	stari	<i>Volimo hrvatski 5!</i>	Anđelka Rihtarić, Marina Marijačić i Julijana Levak	2014.	Profil international
	stari	<i>Hrvatska krijesnica 5</i>	Slavica Kovač, Ante Bežen i Mirjana Jukić	2009.	Naklada Ljevak
	stari	<i>Hrvatski ja volim 5</i>	Nada Babić, Snježana Ferenčić i Anđelka Rihtarić	2013.	Profil international
	stari	<i>Jezik moj hrvatski 5</i>	Maja Matković, Vedrana Cvjetković i Josip Silić	2007.	Naklada Ljevak

Materinski idiom u udžbenicima standardnoga jezika u osnovnoj školi

6. razred	novi	<i>Volim hrvatski 6</i>	Anđelka Rihtarić, Sanja Latin i Vesna Samardžić	2020.	Školska knjiga
	novi	<i>Naš hrvatski 6</i>	Anita Šojat	2020.	Školska knjiga
	novi	<i>Hrvatske jezične niti 6</i>	Sanja Miloloža, Ina Randić Đorđević, Davor Šimić, Bernardina Petrović	2020.	Alfa
	novi	<i>Hrvatska krijesnica 6</i>	Slavica Kovač i Mirjana Jukić	2020.	Naklada Ljevak
	stari	<i>Hrvatski jezik 6: jezik, izražavanje i stvaranje</i>	Stjepko Težak i Zvonimir Diklić	1996.	Školska knjiga
	stari	<i>Hrvatski ja volim 6</i>	Snježana Ferenčić	2013.	Profil international
	stari	<i>Jezik moj hrvatski 6</i>	Maja Matković, Vedrana Cvjetković i Josip Silić	2007.	Naklada Ljevak
	stari	<i>Hrvatska krijesnica 6</i>	Slavica Kovač i Mirjana Jukić	2014.	Naklada Ljevak

7. razred	novi	<i>Hrvatske jezične niti 7</i>	Sanja Miloloža, Ina Randić Đorđević i Bernardina Petrović	2020.	Alfa
	novi	<i>Naš hrvatski 7</i>	Anita Šojat	2020.	Školska knjiga
	novi	<i>Hrvatski bez granica 7</i>	Julijana Levak, Iva Močibob, Jasmina Sandalić, Ida Petto i Ksenija Budija	2020.	Školska knjiga
	novi	<i>Hrvatska krijesnica 7</i>	Slavica Kovač i Mirjana Jukić	2020.	Naklada Ljevak
	stari	<i>Hrvatski jezik 7: učim, istražujem i stvaram</i>	Dragutin Rosandić i Zvonimir Diklić	2005.	Znanje
	stari	<i>Hrvatski jezik 7: jezik, izražavanje, stvaranje</i>	Stjepko Težak i Dragutin Brigljević	1995.	Školska knjiga
	stari	<i>Hrvatski ja volim 7</i>	Andelka Rihtarić	2013.	Profil international
	stari	<i>Moj hrvatski 7</i>	Stjepko Težak i Zorica Klinžić	2006.	Školska knjiga

Materinski idiom u udžbenicima standardnoga jezika u osnovnoj školi

8. razred	novi	<i>Hrvatske jezične niti 8</i>	Sanja Miloloža, Ina Randić Đorđević i Bernardina Petrović	2020.	Alfa
	novi	<i>Naš hrvatski 8</i>	Anita Šojat	2020.	Školska knjiga
	novi	<i>Hrvatski bez granica 8</i>	Julijana Levak, Iva Močibob, Jasmina Sandalić, Ida Petto i Ksenija Budija	2020.	Školska Knjiga
	stari	<i>Hrvatska krijesnica 8</i>	Slavica Kovač, Mirjana Jukić i Meri Jeričev-Dumpavlov	2008.	Naklada Ljevak
	stari	<i>Moj hrvatski 8</i>	Stjepko Težak, Zorica Klinžić i Marijan Bacan	2004.	Školska knjiga
	stari	<i>Hrvatski ja volim 8</i>	Snježana Ferencić	2013.	Profil international

Tablica 1. Popis analiziranih udžbenika

5. REZULTATI I RASPRAVA

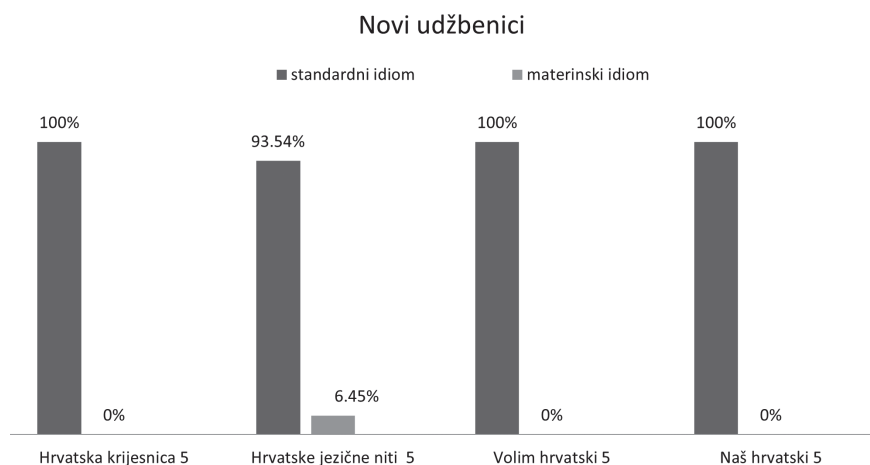
5.1. Zastupljenost materinskoga idioma u novim i starim udžbenicima hrvatskoga jezika za peti razred

U tablici 2 vidi se kako je u analiziranim novim udžbenicima hrvatskoga jezika za peti razred materinski idiom gotovo nezastupljen u polaznim lingvometodičkim predlošcima. Tek se u jednome udžbeniku (*Hrvatske jezične niti 5*) nalaze dva predloška na materinskome idiomu.

Udžbenik	Standardni idiom	Materinski idiom
Hrvatska krijesnica 5	22	0
Hrvatske jezične niti 5	29	2
Volim hrvatski 5	30	0

Tablica 2. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za peti razred

Na slici 1 vidi se kako je u trima analiziranim novim udžbenicima standardni idiom zastupljen u 100% lingvometodičkih predložaka. Samo je u jednome udžbeniku (*Hrvatske jezične niti 5*) zabilježena zastupljenost materinskoga idioma u 6,45% predložaka.

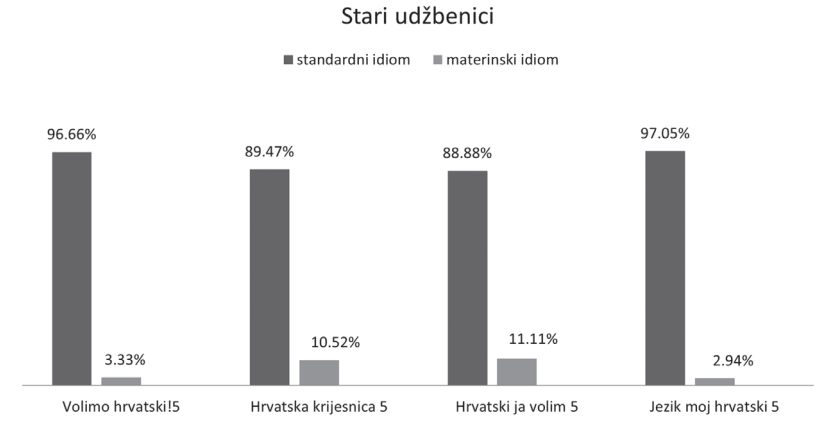
Slika 1. Grafički prikaz zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za peti razred

U svim analiziranim starim udžbenicima, kako je prikazano u tablici 3, zastupljen je materinski idiom, ali u neusporedivo manjoj mjeri nego standardni idiom.

Udžbenik	Standardni idiom	Materinski idiom
Volimo hrvatski! 5	29	1
Hrvatska krijesnica 5	34	4
Hrvatski ja volim 5	24	3
Jezik moj hrvatski	33	1

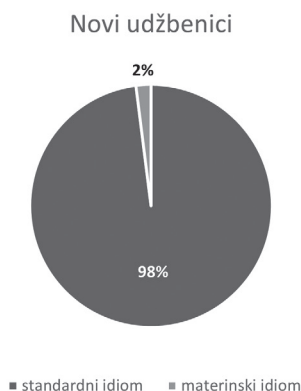
Tablica 3. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za peti razred

Kako je vidljivo na slici 2, zastupljenost materinskoga idioma u lingvometodičkim predlošcima starih udžbenika kreće se od 2,94% do 11,11%, što ukazuje na nešto veću integraciju materinskoga idioma u starijim izdanjima udžbenika.

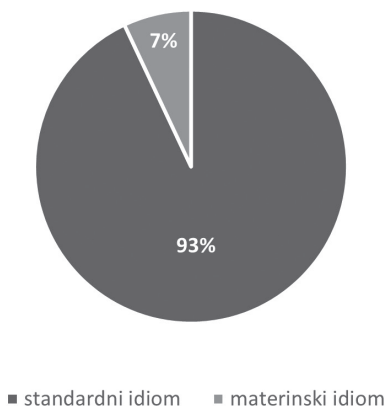
Slika 2. Grafički prikaz zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za peti razred

Usporedno stanje zastupljenosti materinskoga idioma u udžbenicima hrvatskoga jezika za peti razred prikazano je slikom 3 i slikom 4. Na temelju ukupnih podataka, razvidno je kako je u novim udžbenicima materinski idiom zastupljen u svega 2% lingvometodičkih predložaka, dok je u starim udžbenicima taj postotak nešto veći – 7%.

Slika 3. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za peti razred

Stari udžbenici

Slika 4. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za peti razred

Promatrajući samo predloške na materinskome idiomu, u novim je udžbenicima najzastupljenije kajkavsko narječje, zatim čakavsko, dok je štokavsko narječje najmanje zastupljeno. U starim udžbenicima također je najzastupljenije kajkavsko narječje, dok su čakavsko i štokavsko narječje podjednako zastupljeni, ali u manjoj mjeri.

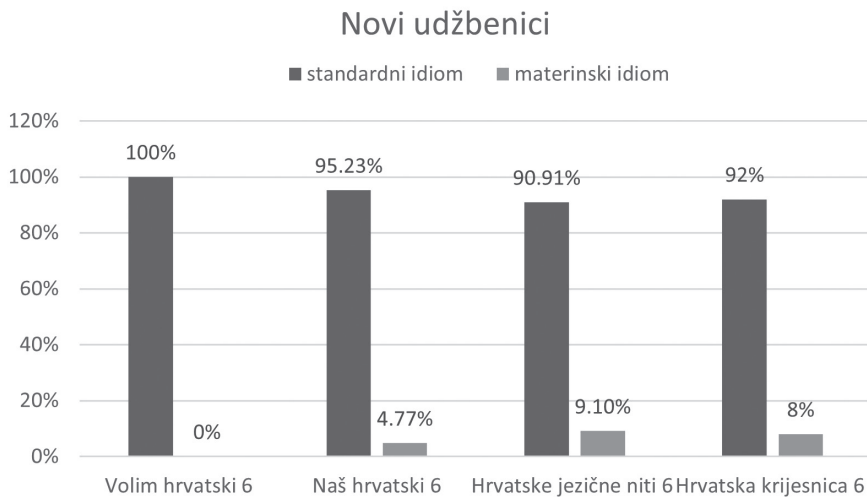
5.2. Zastupljenost materinskoga idioma u novim i starim udžbenicima hrvatskoga jezika za šesti razred

U novim udžbenicima hrvatskoga jezika za šesti razred materinski idiom izuzetno je slabo zastupljen. Prema tablici 4 i slici 5, broj lingvometričkih predložaka na materinskome idiomu kreće se od 0 do 2, što odgovara udjelu zastupljenosti od 4,77% do 9,10%, dok standardni idiom prevladava s udjelom između 90,91% i 100%. Primjerice, u udžbeniku *Volim hrvatski 6* svi su lingvometrički predlošci isključivo na standardnome idiomu.

Materinski idiom u udžbenicima standardnoga jezika u osnovnoj školi

Udžbenik	Standardni idiom	Materinski idiom
Volim hrvatski 6	24	0
Naš hrvatski 6	20	1
Hrvatske jezične niti 6	20	2
Hrvatska krijesnica 6	23	2

Tablica 4. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za šesti razred

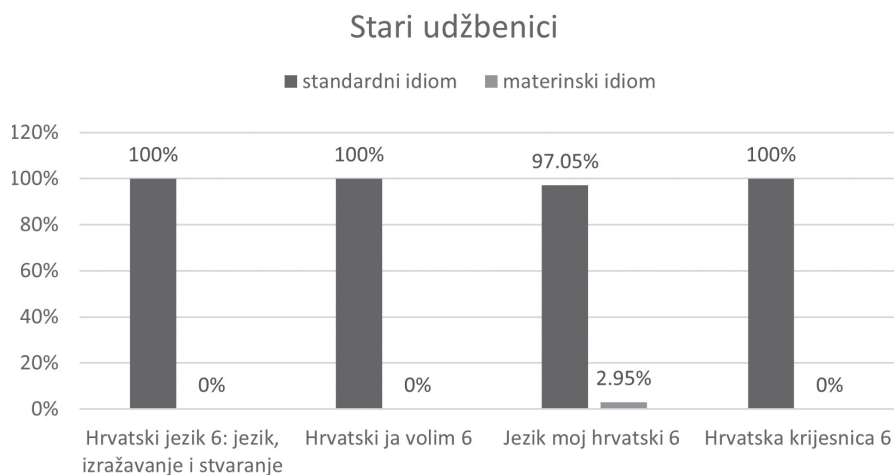

Slika 5. Grafički prikaz zastupljenosti standardnoga i materinskoga idioma u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za šesti razred

U analiziranim starim udžbenicima za šesti razred, što je prikazano u tablici 5 i na slici 6, materinski je idiom još slabije zastupljen. Od ukupno 126 polaznih lingvometodičkih predložaka samo je jedan na materinskome idiomu.

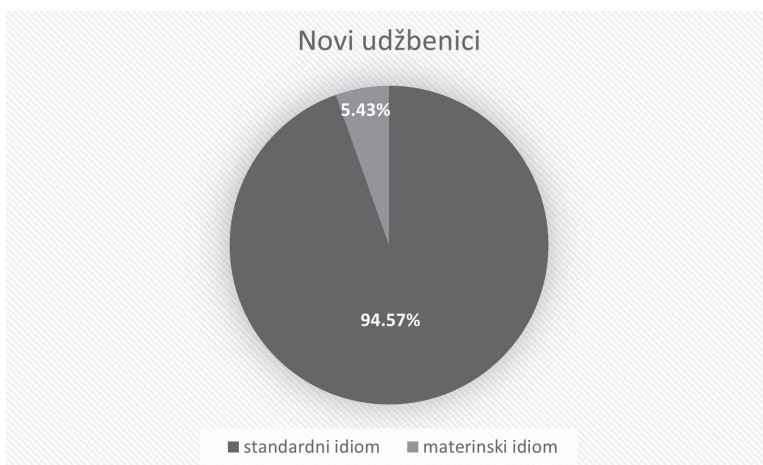
Udžbenik	Standardni idiom	Materinski idiom
Hrvatski jezik 6: jezik, izražavanje, stvaranje	38	0
Hrvatski ja volim 6	25	0
Jezik moj hrvatski 6	33	1
Hrvatska krijesnica 6	30	0

Tablica 5. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za šesti razred

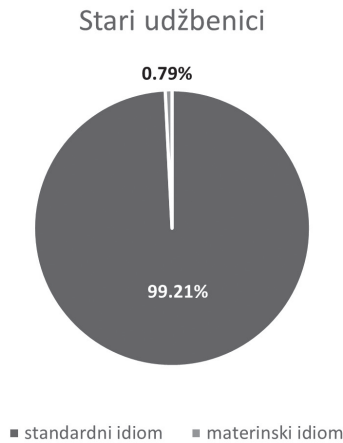

Slika 6. Grafički prikaz zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za šesti razred

Na usporednome prikazu zastupljenosti materinskoga idioma u odnosu na standardni u novim i starim udžbenicima, prema slikama 7 i 8, vidljivo je da je materinski idiom nešto zastupljeniji u novim udžbenicima – u 5,43% lingvometodičkih predložaka – nego u starima, u kojima je zastupljen u svega 0,79% predložaka.

Slika 7. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za šesti razred

Slika 8. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za šesti razred

U novim udžbenicima za šesti razred najzastupljenije je čakavsko narječje, dok su kajkavsko i štokavsko narječje podjednako zastupljeni, ali u manjoj mjeri. U starim udžbenicima jedini lingvometodički predložak na materinskom idiomu napisan je štokavskim narječjem.

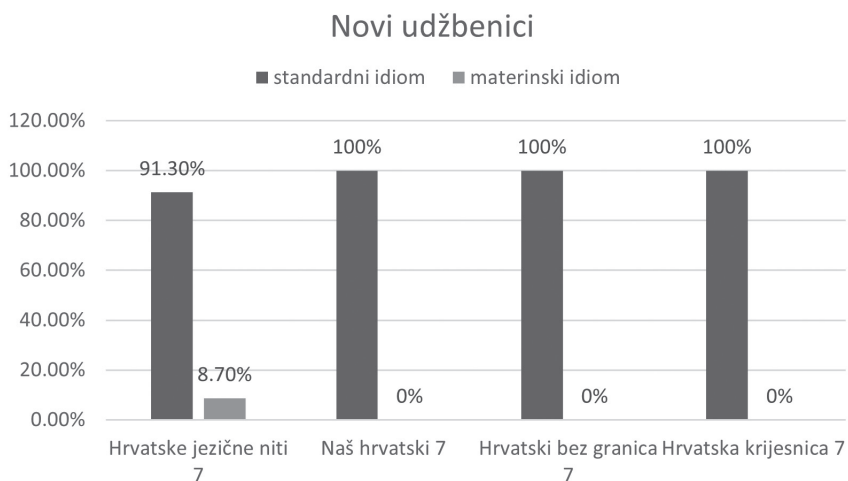
5.3. Zastupljenost materinskoga idioma u novim i starim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred

U četirima analiziranim novim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred, prema tablici 6, standardni idiom izrazito dominira u svim lingvometodičkim predlošcima. Zabilježeno je 89 lingvometodičkih predložaka na standardnome idiomu te dva predloška na materinskome idiomu, i to isključivo u udžbeniku *Hrvatske jezične niti 7*. Ostali udžbenici ne sadrže nijedan predložak na materinskome idiomu.

Udžbenik	Standardni idiom	Materinski idiom
<i>Hrvatske jezične niti 7</i>	21	2
<i>Naš hrvatski 7</i>	27	0
<i>Hrvatski bez granica 7</i>	21	0

Tablica 6. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred

Slika 9 pokazuje da je u trima novim udžbenicima standardni idiom zastupljen u 100% lingvometodičkih predložaka. U udžbeniku *Hrvatske jezične niti 7* standardni je idiom zastupljen u 91,30% predložaka, dok je materinski idiom zastupljen u 8,70% predložaka.

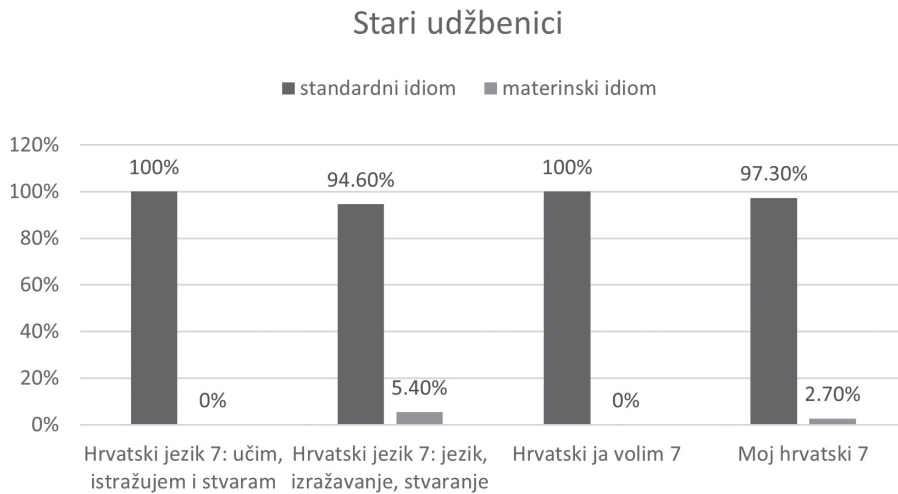
Slika 9. Grafički prikaz zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred

U četirima analiziranim starim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred, prema tablici 7, standardni je idiom izrazito dominantan, dok je materinski idiom zastupljen u znatno manjoj mjeri. Utvrđena su 122 lingvometodička predložka na standardnome idiomu te samo tri na materinskome.

Udžbenik	Standardni idiom	Materinski idiom
Hrvatski jezik 7: učim, istražujem, stvaram	22	0
Hrvatski jezik 7: jezik, izražavanje, stvaranje	35	2
Hrvatski ja volim 7	29	0
Moj hrvatski 7	36	1

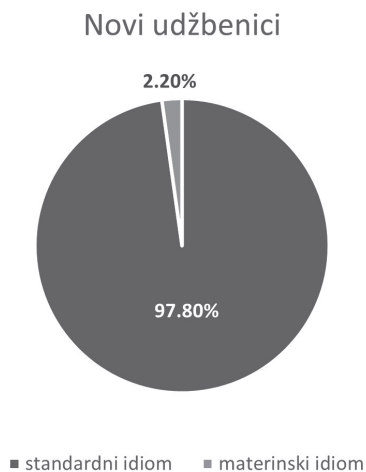
Tablica 7. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred

Kao što se vidi na slici 10, u dvama starijim udžbenicima standardni idiom jedini je zastupljeni idiom u polaznim lingvometodičkim predlošcima (*Hrvatski jezik 7: učim, istražujem i stvaram* i *Hrvatski ja volim 7*). U preostala dva udžbenika standardni je idiom zastupljen u više od 90% lingvometodičkih predložaka, dok je materinski idiom zastupljen u 2,70% predložaka u jednom (*Moj hrvatski 7*) te u 5,40% predložaka u drugom udžbeniku (*Hrvatski jezik 7: jezik, izražavanje, stvaranje*).

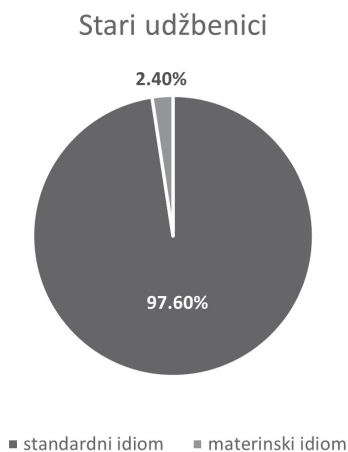

Slika 10. Grafički prikaz zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred

Slike 11 i 12 jasno pokazuju da je standardni idiom dominantan i u novim i u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred – zastupljen je u više od 95% lingvometodičkih predložaka – dok je materinski idiom zastupljen tek marginalno, u manje od 3% predložaka.

Slika 11. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred

Slika 12. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred

U lingvometodičkim predlošcima na materinskome idiomu u novim udžbenicima podjednako je zastupljeno kajkavsko i čakavsko narječje, dok je štokavsko narječje nezastupljeno. U starim udžbenicima podjednako su zastupljeni lingvometodički predlošci napisani čakavskim i štokavskim narječjem, dok je kajkavsko narječje neznatno zastupljeno.

5.3. Zastupljenost materinskoga idioma u novim i starim udžbenicima hrvatskoga jezika za osmi razred

U trima novim udžbenicima hrvatskoga jezika za osmi razred, kako je prikazano u tablici 8, nema polaznih lingvometodičkih predložaka napisanih materinskim idiomom.

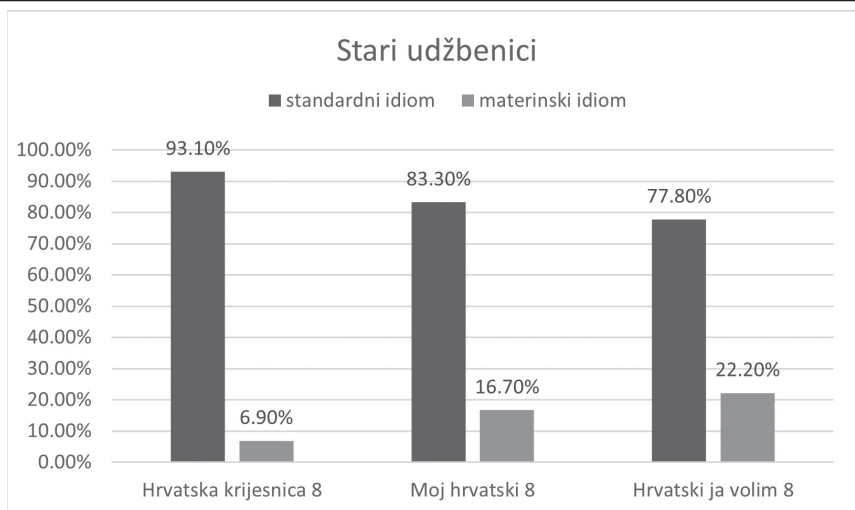
Udžbenik	Standardni idiom	Materinski idiom
<i>Hrvatske jezične niti 8</i>	26	0
<i>Naš hrvatski 8</i>	29	0
<i>Hrvatski bez granica 8</i>	23	0

Tablica 8. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za osmi razred

U starim udžbenicima zastupljenost materinskoga idioma znatno je veća u odnosu na onu u novim udžbenicima (tablica 9). Na slici 13 vidljivo je da se udio standardnoga idioma kreće između 77,80% i 93,10%, dok udio materinskoga idioma varira između 6,90% i 22,20%. Potonji postotak ujedno predstavlja i najveću zastupljenost materinskoga idioma u svim prethodno analiziranim udžbenicima. Važno je napomenuti da se većina lingvometodičkih predložaka napisanih materinskim idiomom nalazi unutar udžbeničkih, odnosno nastavnih jedinica koje obrađuju raznolikost hrvatskoga jezika.

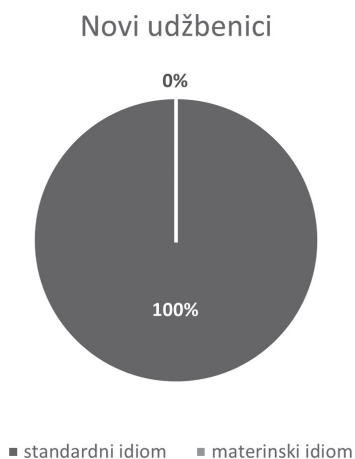
Udžbenik	Standardni idiom	Materinski idiom
Hrvatska krijesnica 8	27	2
Moj hrvatski 8	30	6
Hrvatski ja volim 8	21	6

Tablica 9. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za osmi razred

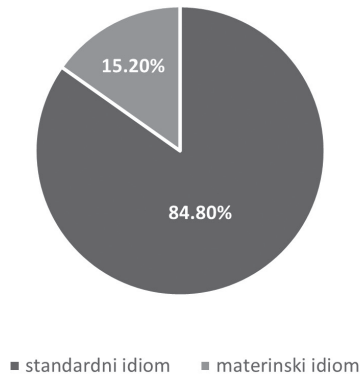
Slika 13. Grafički prikaz zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za osmi razred

Što se tiče ukupne zastupljenosti materinskoga idioma u polaznim lingvometodičkim predlošcima u novim i starim udžbenicima hrvatskoga jezika za osmi razred, razlika je jasno vidljiva na slikama 14 i 15. U starim je udžbenicima materinski idiom znatno zastupljeniji nego u novima, u kojima uopće nije zastupljen.

Slika 14. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za osmi razred

Stari udžbenici

Slika 15. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za osmi razred

Kad je riječ o zastupljenosti pojedinih narječja u starim udžbenicima, štokavsko i čakavsko narječje podjednako su zastupljeni, dok je kajkavsko narječje zastupljeno u manjoj mjeri.

5.4. Primjeri lingvometodičkih predložaka na materinskome idiomu

Život po krovovima, Filipu usprkos

Zaljubljeni Sivko nije znao u kojoj je brizi ostavio svojega gospodara. Svoju crno-bijelu mačku pratio je po krovovima i ulicama, po gradskim parkovima, i to danima, unatoč nekom mutnom osjećaju. Sivku je Filip nedostajao, no ljubavni je zov bio jači od Filipa.

Filipa je za to vrijeme izjedao strah za Sivka i pomisao da ga više nikad neće vidjeti. U tim crnim mislima zatekao ga je telefonski poziv djeda iz Krapine.

– Kaj si taki, dečec moj? Si betežen? – upita djed koji je odmah prepoznao Filipovo raspoloženje.

– Djede, nisam bolestan. Brinem se.

– Zakaj?

– Sivko mi je nestao! Znaš kako mi je prirastao srcu...

– Kaj, pobjegel mucek? Si ga gde poiskal? Gdo ga je zadnji videl?

– Ne znam, djede. Mislim da je pobjegao kroz prozor u mojoj sobi.

– He, šmugnul, šmugnul, morti se je zacopal, ne? To pak ni greh...

- Ma ne bi on, djede... – nesigurno će Filip gledajući kroz okno mutne zvi-
jezde na nebu.
- Ljubaf je, praf za praf ti velim, skroz bedasta pak čovek dela sakake beda-
stoće, kaj ne bi jen mucek...
- Misliš da bi Sivko danima i noćima izbivao iz kuće zbog nekakve mačke?
- Pogleč, dečec, još od doba našeg Krapinjončeka čovek lovi deklu, ne?
- Djede, ti uvijek imaš priče koje su se dogodile u prahistoriji.
- Je, je, praf veliš, al' i denes ljubaf tak dela čoveku.
- Čovjeku može biti kako mu drago, ali ja bih volio da mi se Sivko vrati živ i zdrav.

Primjer 1. Polazni lingvometodički predložak na kajkavskome narječju (udž-
benik *Hrvatske jezične niti* 5)

Moje doma

Već petkun ukrcan se na vapor.
I ko će dažiti, ili grmiti
ja se moran na školju stvoriti.

Kad se vapor uz rivu kušta,
s kampanela podne zaluncija.

More se zapini. Brod zašija.
Na provi stojin, čekan i mučin.
Malo se misto pod brdon stislo.

Kuće se jena na drugu naslonile
i crvenim krovima pokrile.

Kroz kaletu tečen, prešin.
Izdaleka je vidin.
U dvoru, na seji, sidi moja nana.
U srcu mi je teplo.
Od lipote suza zna poteći.
Doma san. Ne triba to ni reći.

učenički rad iz okolice Zadra

Primjer 2. Polazni lingvometodički predložak na čakavskome narječju (udž-
benik *Hrvatska krijesnica* 5)

Prvi frut

Brat mi je donija najprvi frut svojega poja,
prvu sazrilu catu,
šta po njoj se razlila lipa žućkasta boja.

I cila je kuća zamirisala o' njezine zrele boje
i slatkoga vonja.

Moj brat mi je donija ka najlipši dar našega poja
mil prijateljski pozdrav
zriloga voća ćaćine zemlje.

A ujutro, doklem smo mi spavali jošter,
mater je odnila na ložu,
da catu proda gospoiji kojoj,
jer ona misli da zuvar je dobiti koji bar dinar,
jerbo grijota je isti ono šta drugi kupiti oće.

I misto cate je donila lokarde žive ka srebro,
i šenična kruva za ručak.

Cili dan Božji bila je žalosna moja sirota mater,
šta prvi frut našega poja
je morala prodati,
a uzeti svojjen ditetu.

Vinko Nikolić

Primjer 3. Polazni lingvometodički predložak na štokavskome narječju (udžbenik *Hrvatska krijesnica 8*)

Strankinja se udaljila tražeći nekoga tko će je razumjeti, a tri prijatelja nastaviše razgovor:

Štef: E, moj Mate! Ta krasotica četiri jezike zna, a mi trojica – kaj? Ni svoj pošteno!

Mate: E, Štefu moj, ča joj vrde sva četiri kada se s nami trima ne more sporazumit.

Tunja: Što buljiš u nju?

Štef, zadivljeno gledajući za strankinjom: Kakov joj je pas, Tunja dragi!

Mate: A di ti vidiš pasa?

Tunja: Ne nima ona ni kuće ni pojas. Štef misli na struk.

Štef: Kak moreš reći da nema kuće. Ima sigurno vilu, palaču, a morti i dvetri trokatne hiže.

Tunja: Nisam kazo kuće, nego kuće. Ja kažem č, a ti čuješ č. Za mene je kuće psić ili kako bi ti reko – cucek i pesek, a Mate – pasić.

Mate: Dosta čakule! Dajte mi radije jedan španjulet.

Štef: Kaj te pak sad Španjolska spopada?

Mate: Ma daj mi cigaretu rvacku, ne mora bit španjolska. Cigaretu ili španjulet, to ti je meni isto.

Štef: Ali ti meni reci kak se spada – hrvački.

Tunja: P' ondak ti je to smotka.

Mate: Kakva motka, Tunja moj?

Tunja: Smotka! Tako ti se kaže rvacki. Pričo mi učitelj da su Španjolci divanili sigaro za smotane listove jedne fele duhana pa ti tako nastale cigare. Naši pak stari mudri ljudi cigaru su nazvali smotka.

Štef: Ni tvoju zmotanku ni Matin španjulet ne bi razmel da mi to niste povedeli. A tebi bi bolje bilo da ne pušiš. Duhan ti bu vudril na pluća.

Mate: E, koja li me bida uči! Koji i pod stare dane mora rvacki učit.

Štef: Je, je, moj Mate, moram i hrvatski i nehrvatski. Ali moraš i ti. Vučiš se dok si živ, a bedast vumreš. Praf su rekli naši stari.

Primjer 4. Polazni lingvometodički predložak na štokavskome, kajkavskome i čakavskome narječju (udžbenik *Moj hrvatski* 7)

6. ZAKLJUČAK

Analiza zastupljenosti materinskoga idioma u polaznim lingvometodičkim predlošcima udžbenika hrvatskoga jezika za više razrede osnovne škole pokazala je jasne razlike između starih i novih udžbenika. Unatoč pozitivnim ocjenama svih novoodobrenih udžbenika, rezultati potvrđuju tvrdnju Visinko (2006) o i dalje prisutnom nedostatku sustavnih i komparativnih istraživanja udžbeničkoga stila u odnosu na jezične potrebe učenika.

U svim razredima standardni idiom znatno dominira, dok je materinski idiom – čak i kada je prisutan – marginalno zastupljen. U novim udžbenicima udio materinskoga idioma najčešće ne prelazi 5 do 10% lingvometodičkih predložaka, a u nekim razredima, poput osmoga, u potpunosti je izostavljen. S druge strane, stari udžbenici pokazuju nešto veću zastupljenost materinskoga idioma, iako ni u njima ona ne prelazi četvrtinu ukupnoga broja predložaka.

Što se tiče pojedinih narječja, u novim udžbenicima češće je prisutno kajkavsko narječje, zatim čakavsko, dok je štokavsko najrjeđe. U starim udžbenicima štokavsko i čakavsko narječje podjednako su zastupljeni, dok je kajkavsko zastupljeno u manjoj mjeri. Pritom se predlošci na materinskome idiomu uglavnom pojavljuju u nastavnim jedinicama posvećenima varijetetima hrvatskoga jezika, što dodatno ukazuje na njihovu perifernu funkciju u nastavi.

Dobiveni rezultati upućuju na potrebu dubljeg promišljanja o ulozi i statusu materinskoga idioma u suvremenoj nastavi hrvatskoga jezika. Uključivanje jezične raznolikosti u udžbenike moglo bi pridonijeti većoj jezičnoj osviještenosti učenika, očuvanju narječnoga bogatstva te razvoju pozitivnoga stava prema vlastitome jezičnom identitetu. Ovo istraživanje može poslužiti kao poticaj za daljnje znanstvene analize u području lingvodidaktike, udžbeničkoga stila i jezične politike u obrazovanju.

Literatura

- Aladrović Slovaček, K. (2019). *Od uvajanja do učenja hrvatskoga jezika*. Zagreb: Alfa.
- Alerić, M. (2006). „Imanentna gramatika u ovladavanju standardnojezičnom morfologijom“. *Lahor*, str. 190–206.
- Atkinson, D. (1993). „Teaching in the target language: A problem in the current orthodoxy“. *Language Learning Journal*, 8(1), str. 2–5.
- Bagarić, V. Mihaljević Dijgunović, J. (2007). „Definiranje komunikacijske kompetencije“. *Metodika*, 8(14), str. 84–93.
- Bežen, A. Budinski, V. Kolar Billege, M. (2018). *Što, zašto, kako u poučavanju hrvatskoga jezika*. Zagreb: Profil Klett.
- Bjedov, V. Jelaska, Z. (2015). „Pogrješke ili promjene – ovladanost odabranim hrvatskim morfosintaktičkim sadržajima učenika završnoga razreda osnovne škole“. *Jezikoslovlje*, 60(2–3), str. 227–252.
- Cook, V. (1991). *Second Language Learning and Language Teaching*. London.
- Češi, M. (2018). *Stvaranje pisanjem: ovladanost pisanim jezikom na kraju obveznoga obrazovanja*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Frančić, A. Hudeček, L. Mihaljević, M. (2005). *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Gazdić-Alerić, T. (2006). „Komunikacijska kompetencija u ranome razdoblju usvajanja“. *Lahor*, 1, str. 1–14.
- Harbord, J. (1992). „The Use of the Mother Tongue in the Classroom“. *ELT Journal*, 46(4), str. 350–355.
- Huang, W. (2024). „The Influence of Mother Tongue Transfer on Second Language“. *Transactions on Social Science, Education and Humanities Research*, str. 599–603.
- Jelaska, Z. (2005a). *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jelaska, Z. (2005b). „Jezik, komunikacija i sposobnosti: nazivi i bli-skoznačnice“. *Jezik*, 52(4), str. 128–138.
- Jelaska, Z. (2007a). „Teorijski okviri jezikoslovnomu znanju u novom nastavnom programu hrvatskoga jezika za osnovnu školu“. U: Komunikacija u nastavi hrvatskoga jezika (str. 9–34). Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Jelaska, Z. (2007b). „Ovladavanje jezikom: izvornojezična i inojezična istraživanja“. *Lahor*, 1(3), str. 86–99.
- Kuvač, J. Palmović, M. (2007). *Metodologija istraživanja dječjeg jezika*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

- Meyer, H. (2008). „The Pedagogical Implications of L1 Use in the L2 Classroom“. *Maebashi Kyoai Gakuen College Ronsyu*, 8, str. 147–159.
- Pavličević-Franić, D. (2005). *Komunikacijom do gramatike*. Zagreb: Alfa.
- Pavličević-Franić, D. (2006). „Jezičnost i međujezičnost između sustava“. *Lahor*, 1(1), str. 1–14.
- Pavličević-Franić, D. (2007). „Standardnojezična normativnost i/ili komunikacijska funkcionalnost u procesu usvajanja hrvatskoga jezika“. U: Barbaroša – Šikić, M. Češi, M. (ur.), *Komunikacija u nastavi hrvatskoga jezika: suvremeni pristupi poučavanju u osnovnim i srednjim školama* (str. 34–50). Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje i Naklada Slap.
- Puljak, L. (2011). „Uloga zavičajnoga idioma u razvoju jezičnokomunikacijske kompetencije učenika mlađe školske dobi“. *Časopis za hrvatske studije*, 7, str. 293–305.
- Slobin, D. I. (ur.) (1992). *The Crosslinguistic Study of Language Acquisition* (Vol. 3). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Težak, S. (1984). *Gramatika u osnovnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Težak, S. (1996). *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*. Zagreb: Školska knjiga.
- Turnbull, M. Dailey-O’Cain, J. (2009). *First Language Use in Second and Foreign Language Learning*. Bristol: Multilingual Matters.
- Visinko, K. (2006). „Jezik i stil osnovnoškolskih udžbenika“. *Metodika*, 7(2), str. 305–312.
- Visinko, K. (2010). *Jezično izražavanje u nastavi hrvatskoga jezika: pisanje*. Zagreb: Školska knjiga.

Mrežna literatura

- *Katalog odobrenih udžbenika za osnovnu školu*
- <https://mzom.gov.hr/vijesti/katalog-odobrenih-udzbenika-za-osnovnu-skolu/6369>
- *Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj*. 2019. Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja. <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalnukurikulum/predmetni-kurikulumi/hrvatski-jezik/741>
- *Pravilnik o udžbeničkom standardu te članovima stručnih povjerenstava za procjenu udžbenika i drugih obrazovnih materijala*
- https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_9_196.html
- *Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu* https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_12_116_2288.html

Prilozi

- *Slika 1. Grafički prikaz zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za peti razred*
- *Slika 2. Grafički prikaz zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za peti razred*
- *Slika 3. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za peti razred*
- *Slika 4. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za peti razred*
- *Slika 5. Grafički prikaz zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za šesti razred*
- *Slika 6. Grafički prikaz zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za šesti razred*
- *Slika 7. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za šesti razred*
- *Slika 8. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za šesti razred*
- *Slika 9. Grafički prikaz zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred*
- *Slika 10. Grafički prikaz zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred*
- *Slika 11. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred*
- *Slika 12. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred*
- *Slika 13. Grafički prikaz zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za osmi razred*
- *Slika 14. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za osmi razred*
- *Slika 15. Grafički prikaz ukupne zastupljenosti materinskoga i standardnoga idioma u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za osmi razred*
- *Tablica 1. Popis analiziranih udžbenika*
- *Tablica 2. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za peti razred*
- *Tablica 3. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za peti razred*
- *Tablica 4. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za šesti razred*

- *Tablica 5. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za šesti razred*
- *Tablica 6. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred*
- *Tablica 7. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za sedmi razred*
- *Tablica 8. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u novim udžbenicima hrvatskoga jezika za osmi razred*
- *Tablica 9. Broj lingvometodičkih predložaka na standardnome i materinskome idiomu u starim udžbenicima hrvatskoga jezika za osmi razred*

Marija OŠTRIĆ

MOTHER-TONGUE IDIOMS IN STANDARD LANGUAGE TEXTBOOKS IN PRIMARY EDUCATION

A fundamental process throughout primary education is the acquisition of the standard variety of the Croatian language. Because the standard idiom in some of its features resembles the mother tongue and in others differs from it, all speakers must learn it (Bjedov & Jelaska, 2015). In mastering the standard language, the learner's inherent grammar plays an important role, as it can facilitate a more effective and successful acquisition of normative grammar (Alerić, 2006). Pupils should be encouraged to learn the standard language by recognizing – if they do not realize it themselves – that this new linguistic knowledge is not entirely unfamiliar or unknown (Alerić, 2006).

As pupils acquire the standard language, they develop vertical bilingualism. According to the theory of multilingualism, this process produces dominant bilingualism, meaning that one idiom – usually the mother tongue – remains dominant, and linguistic errors or deviations may occur when transferring expressions into the non-native (standard) idiom (Pavličević-Franić, 2007). It is therefore important in teaching to highlight the differences among idioms while also acknowledging and fostering vertical bilingualism. One of the key principles of the *Curriculum for the Subject Croatian Language for Primary and Secondary Schools* is the principle of the standard language and regional linguistic heritage: „By learning the Croatian language, pupils develop communicative language competence by connecting their organic idiom and the Croatian standard language...” (NN 10/2019: 6).

Since the *Regulation on Textbook Standards* requires that a textbook be „aligned with the goals, principles, and educational learning outcomes“ and

„focused on acquiring and developing key competences for lifelong learning“ (NN 9/2019), the aim of this paper is to describe and analyze the representation of the mother-tongue idiom (Čakavian, Kajkavian, and Štokavian) in the initial linguistic-methodological templates of new Croatian language textbooks for grades five through eight, created as part of the 2019 curricular reform. The paper also examines the representation of the mother-tongue idiom in the so-called „old“ Croatian language textbooks, which were used from the 1990s – based on the then-valid curricular documents – until the introduction of the new curriculum in 2019.

Separate analyses of the presence of the mother-tongue idiom in both new and old textbooks will provide comparative results. It is anticipated that this comparison of mother-tongue idioms in textbooks before and after the *School for Life* curricular reform will yield insights useful not only to primary school teachers, but also to researchers engaged in textbook analysis and evaluation, as well as to methodologists in the field of Croatian language education.

Key words: mother-tongue idiom, standard idiom, vertical bilingualism, curriculum, standard language textbook